

A GYORSLÁBÚ ATALANTÉ ÉS A TÖRTÉNETI IDŐ PARADOXONA

GÁBOR GYÖRGY

Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem, egyetemi tanár

gaborgy@or-zse.hu

[ORCID 0000-0001-9984-960X](https://orcid.org/0000-0001-9984-960X)

The Paradox of Historical Time and Atalanta “The Swift-footed Huntress”

The historian, to whom time is the chief ingredient of history, perceives multiple dimensions of time. They look back onto the studied past (past-present) from their own present (present-present), but they also know the past of the studied past (past-past), and the future of said studied past (past-future). This past-future encompasses the future vision of the people of the studied past, as well as all interpretations of it, all the way up to the present of the historian. Ultimately, the historian in their own present cannot distance themselves from the future vision of their own present, their future expectations, hopes or fears (present-future). Historical cognition is therefore characterised by the combined effect of plural time dimensions, not by linear thinking.

Keywords: history, past, time dimensions, linearity, multitemporality, Judaism, *longue durée*

„Time flowing in the middle of the night”

(Alfred TENNYSON: *The Mystic*)

■ Atalanté és Hippomenész mitológiai versenyfutásának döntő pillanatát ábrázolja Guido Reni, az olasz barokk zseniális mestere (*1. kép*). Ovidius az *Átváltozások* X. könyvében írja le a történetet: Atalanté kizárólag ahhoz szándékozott férjhez menni, aki képes őt futásban legyőzni. A feltétele egyértelmű volt: a győztesnek igent mond, ám a vesztes udvarló meghal. A királylány szépsége oly vonzó volt, hogy sok kérő próbálkozott, ám mindet maga mögé utasította Atalanté, s valamennyire a halál várt. Az érte rajongó Hippomenész azonban kikérte Cytherea (Aphrodité) segítségét, aki három aranyalmát adott át védencének azzal, hogy ha futás közben utolérné őt a királylány, hajítsa el az egyik almát, hogy újra előnyre tegyen szert. Hippomenész futás közben mindhárom almát eldobta, Atalanté mindannyiszor megtorpant, visszafordult, s újra és újra lemaradt. A versenyen végül Hippomenész győzedelmeskedett, elnyerve ezzel a királylány kezét.¹

Reni 1615–1620 körül festett munkáján egy beazonosíthatatlan, metafizikai hangulatú, üres, sivár, homokos táj látható, a minden változás és mozgás örök és változatlan mitológiai háttere, előtérben a két főhőssel, akiknek mezítelen testét a hold hideg fénye teszi a pillanatnak szentelt érzékiségtől mentessé, azaz időtlenné. Álombéli futás, ahol az akarat a mozgás rendkívüli sebességét kívánna, ám az álom „valósága” lelassítja, s mintegy ellehetetleníti a szándékolt gyors lépteket.

A két már-már szoborra merevedő test futásának valóságos lendületét, emberi képességet meghaladó dinamikáját az ellentétes irányban lebegő súlytalan leplek érzékeltetik. A művész egy-egy rendkívül kifejező érzéki gesztussal jelzi a két szereplő ellentétes erkölcsi-etikai irányultságának absztrakt valóságát: ikonográfiai formája és az etikai normatíva közötti szoros kapcsolat fejeződik ki egyfelől a gyönyör és a bujaság jeleit afféle testmetaforaként küllemén viselő és erkölcsi alacsonyabbrendűségét a földre esett aranyalmáért mint a szexuális vágyódás szimbólumáért mohón maga mögé kapó, elkárhozó Atalanté, másfelől az érzékiségtől mentes, klasszikus anatómiai látványként feltárulkozó, a föld irányába hajló lány fölé magasodó és nemesedő Hippomenész elutasító gesztusa, amely az üdvözülés reményével kecsegtet.

A felfokozott érzelmek drámaisága, a nekifeszülő energia és a gyors mozgás Guido Reni vásznán paradox módon mégis a mozgás kimerevített, örökkévalóvá tett pillanatává vizualizálódik. A kép virtuális középpontja az idődimenzió: Atalanté hátrafelé feszülő bal lábának és Hippomenész előre rugaszkodó jobb lábának határozott metszete, egyfajta x vagy zérópont, keresztezett átló, maga a pillanatnyi *itt és*

¹ OVIDIUS, *Átváltozások*, X, 560–739. ford. DEVECSERI Gábor (Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1975), 295–300. Apollodórosz is elmeséli ugyanezt a történetet, ám Hippomenész nála Melaión néven szerepel: APOLLODÓROSZ, *Mitológia*, III, 9, 2. ford. HORVÁTH Judit (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1977), 99–100.

most, azaz a kimerevített jelen. Atalanté teste ebből a közös metszetből hajlik hátrafelé, az eldobott aranyalma után, oda, ahonnan mindketten érkeztek, arra a pontra, amit már elhagytak, tehát a mozgás kontinuous folyamatát tekintve vissza a múltba. Hippomenész pedig ugyancsak ebből a pontból lendül tovább, előre, tehát a mozgás kontinuous folyamatát tekintve a jövőbe. A lábak metszete, vagyis a jelen pillanata, mint Zénón mozgáspáradoxonában a nyílvesztő, időbeli kiterjedtség híján, mintha időn kívül kerülne, következésképp olyan, mintha nyugalomban lenne, minthogy „az időt úgy fogjuk fel, mint ami »most«-okból épül fel”, vagyis „a mozgó nyíl mozdatlan”. Ám mégis ez a tévesen felfogott „most”, miután „az idő [...] nem oszthatatlan »most«-okból épül fel”², ez a folytonos nyugalmi helyzet válik képessé arra, hogy érzékeltesse a küzdelem folyamatosságát, a futás „előtt”-jét, s „után”-ját.

1. kép. Guido Reni, *Hippomenész és Atalanta*, 1618–1619.
Olaj, vászon, 206 × 279 cm. Museo del Prado, Madrid

² Geoffrey Stephen KIRK, John Earle RAVEN és Malcolm SCHOFIELD, *A preszokratikus filozófusok*, ford. CZISZTER Kálmán és STEIGER Kornél (Budapest: Atlantisz Kiadó, 1998), 398.

A néző látómezejében tehát origóként megjelenik a mozdulatlanra tett jelen, a jelen előtti múlt és a jelen utáni jövő, amelynek eredményeként „vesztes lett a leány: s díját elnyerte a győztes.”³ Csakhogy a mitológiai történet nem a győztes kihirdetésével, s a megérdemelt egybekeléssel záródik, hanem tragikussá válik, amelyet a verseny során, a futás megannyi „most”-jának pillanatában egyik hős sem sejtetett. Ovidius ugyanis beszámol arról, hogy a boldog egybekelés után az ifjú pár feledékeny és hálátlan módon nem áldozott Cythereának, amiért a szerelem istennője rettentő bosszút állt: a fiatalokat az istenek anyjának, Cybelének szentélyébe vezette, ahol az ifjú páron idő előtt felgerjedt vágy és elhatalmasodó kéj a szentély megszenteltségtelemitéséhez vezette őket, melynek büntetéseként mindketten oroszlánná változtak át.

Ha összegezni kívánnánk, hány idősíki jelenik meg a festményen, akkor legelőbb egy beláthatatlanul távoli és intemporálisnak tűnő mitikus hátteret érzékelünk, amelynek az „előtérben” egy múltbéli cselekménysort kell felidézni. Az említett cselekménysor nem más, mint az idő múlásával mérhető futás eseménye, amely a „most” pillanatra kimerevített jelen nézőpontjából teszi érzékelhetővé az eseményt közvetlenül megelőző múlt és az eseményt közvetlenül követő jövő idődimenzióit. Csakhogy a szemlélő tudatában, aki a kép látómezején kívül tartózkodik, mondjuk úgy, hogy a távolabbi jövőben, de mindenesetre annyira távol a közvetlenül előttünk zajló eseménytől, hogy az ő pozíciójából az is ismert és tudott, ami a festményen nem jelenik meg, de amit Ovidius elbeszéléséből ismerhetünk: a fiatal pár sorsának tragikus vége. Ebből az aspektusból tekintve minden múlttá lett, a nézőpont vált az abszolút jelené, s az ebből a „most”-ból megfogalmazott, remélt vagy félt eljövendő képezi a jövő időt.

Tekintsük ezt a megfigyelő állást, ezt a magaslejt, vagyis az érzékiségében láthatóvá tett világon, azaz képiségen túlit a mindenkori történész nézőpontjának, aki számára az idő a történelem meghatározó alapanyaga (*matériau fondamental*),⁴ s a történelem visszafordíthatatlan ideje a jelenségek értelmezhetőségének helye (*lieu de leur intelligibilité*).⁵ A történész az, aki a képi világ jövőbeni jelenéből (*jelen-jelen*) tekint vissza a múltra, magára a képi világ jelenére (*múlt-jelen*), tudva a vizsgált múltat megelőző múlttól (*múlt-múlt*), s ismerve a vizsgált múltat követő jövőt, amely a linearitás időfolyamán elhelyezkedve a vizsgált múlt jövője, részben mint a *múlt-jelen* vágyai, reményei, részben mint a *múlt-jelent* követő idősíki megszületett valamennyi interpretáció a *múlt-jelenről*, ám amely a vizsgálandó történész számára már ugyancsak a múlt egy darabját képezi (*múlt-jövő*). A történész tehát a saját jelenéből és jelenidejűségéből tekint vissza, abból a jelenből, amelynek szemléletét egyrészt formálja és strukturálja a vizsgált esemény óta eltelt és a jelenig ívelő múltbelivé változott időnek a történeti emlékezetben megőrződött valamennyi tapasztalata, formálja a vonatkozó múltbéli esemény minden lehetséges (történeti, politikai,

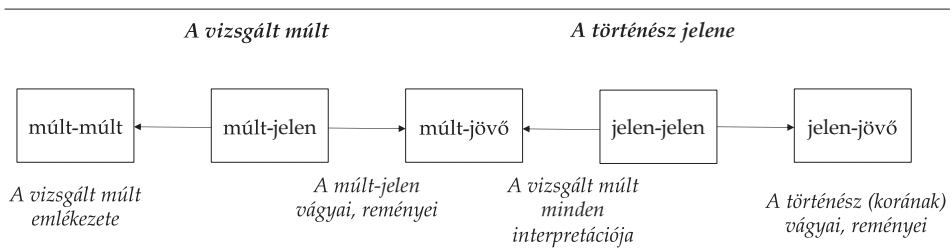
³ OVIDIUS, *Átváltozások*, 298.

⁴ Jacques LE GOFF, *Histoire et mémoire* (Paris: Gallimard, 1988), 24.

⁵ Marc BLOCH, *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien* (Paris: Librairie Armand Colin, 1952), 19.

szociológiai, kultúrantropológiai, vagy akár irodalmi, képzőművészeti és szakrális stb.) értelmezése, másrészt befolyásolja a várakozás, azaz a jövőre irányuló elvárás valamennyi mentális és kognitív, azaz a pusztán fikción túli jelenvalósága (*jelen-jövő*). Koselleck helyesen állapítja meg, hogy „tapasztalás és várakozás feszültsége mindig más módon új és új megoldásokat hív életre, s ennyiben történeti időt teremt [...]”. A megjósolt jövő valószínűségét elsősorban a múlt eleve adott körülményeiből vezethetjük le”, s „ha így vesszük, a jövőre nyitott tapasztalati tér maga vonja meg a várakozási horizontot.”⁶

1. ábra. A történelem multitemporalitása

Vagyis a történetiség „természetes” lineáris-kronológiai rendje szembekerül a történeti megismerés ezzel ellentétes, inverz rendjével. A múltat magyarázó, s az eseményeket egymásutánosságuk logikájában vizsgáló, a Gyáni Gábor által is hangsúlyozott ok-okozatiság elve helyébe⁷ az ok-okozatiság kauzalitását legalábbis kiegészítő, avagy azt sokszor óhatatlanul felülíró célok, teleológiai magyarázat lép, amely a múlt eseményeinek értelmezését azok következményeinek tudatában, tehát a *múlt-jövő* birtokában és tapasztalatában és a *jelen-jövő* várakozásában és reményében hajtja végre. Az ok-okozatiság implicit logikája ugyanakkor könnyen vezet finalizmushoz, de az ok-okozatiság bizonyítási kényszere a *post hoc, ergo propter hoc* jellegzetes következtetési hibáját is maga után vonhatja, amely a két esemény közötti időkülönbségből, vagyis abból fakadóan, hogy az egyik megelőzi a másikat, a kettő közötti ok-okozatiság törvényszerűségét igyekszik felismerni. De mindezeket túl, valamilyen kauzális következtetés, amely a természettudós laboratóriumán kívül esik, a maga zártágából fakadóan kénytelen eltekinteni a történelmi cselekedeteket beindító, vagy azokban különféle szerepeket játszó szubjektív elemektől, a személyes szándékok, indokok, intenciók minden kauzális következtetésen túli indítékaitól.

A múltnak ugyanez a szemlélete határozza meg a biblikus zsidó történelemfelfogást. A bibliai történetek, például a nép kivonulása Egyiptomból, a szolgaság házából, nem önmagában nyeri el értelmét, nem az eseménytörténet megannyi, akár valós, akár

⁶ Reinhart KOSELLECK, *Elmúlt jövő: A történeti idő szemantikája*, ford. HIDAS Zoltán (Budapest: Atlantisz Kiadó, 2003), 412.

⁷ GYÁNI Gábor, *A történeti tudás* (Budapest: Osiris Kiadó, 2020), 224–225.

csodás elemétől, hanem a végcél felől visszatekintve: onnan, ahová a történeti események iránya és menete tart, vagyis a színáj-hegyi törvényalkotás pillanatától, ahonnan hátranézve válik érthetővé az exodusszal kivívott szabadság, hiszen ennek betetőzéseként kapja meg a szabaddá lett nép a törvényeket, amelyeknek a szabad akaratból fakadó követésével vagy megszegésével válik az egyes ember felelősséggel rendelkező, következképp számon kérhető személlyé. Igaz, ez a történelemszemlélet a gondviselői felügyelet alatt álló történelem transzcendens értelmét, okát és célját tételezi.⁸ De ugyanez a célhoz érkező, kevésbé transzcendens, sokkal inkább praktikus szemlélet jellemző a Tanach nemzetségi vagy leszármazási tábláira, a történelmet (történetet) és annak múlását is kifejezni hivatott *toldotokra*, amelyekben a sok felsorolt név legfeljebb a nemzedékek sokaságára utal, hogy az egymást követő nevek végül eljussanak ahhoz a fontos történelmi személyhez, akinek a világra jötté a teleologikus-gondviselői szándékba illeszkedve a korábbi nemzedékek szerepét legfeljebb az idő múlásának érzékeltetésében és a nemzés szükséges aktusában láttassa, rájuk vonatkozóan feleslegesnek tartva minden további emlékezetet.

A történész tehát a saját korának megalkotta idejéből (*jelen-jelen*) tekint vissza a vizsgált kor ugyancsak maga alkotta jelenébe (*múlt-jelen*), duplán is részesévé válva idő és társadalom interaktív kapcsolatának. Ám a *múlt-jelen* értelmezésekor újabb idősíkokkal kell számot vetnie: a tanulmányozott kor emlékezetének *múlt-múlt* szállította tapasztalataival és a jelennek szóló *múlt-jövő* kínálta várakozásaival, vagyis szünni nem akaró folyamatokkal, amelyek az oksági vizsgálódásokat széles perspektívába helyezik, nyitottá teszik. Az ittlét időbeli, minthogy megéljük az időt, ám maga az idő is időbeli, amennyiben rendre eltérő időtudatok, múlt- és jövőképzetek reflexiójának eredője: más a ritmusa és üteme; vagy nincs vagy van középpontja, amelyhez képest kapja meg értelmét az „előtt” és az „után”; megtelik-e az idő, azaz tart-e valamilyen irányba, közeledik-e valamihez; szó van-e világ előttiről, világ alattiról és világ utániról (*ante mundum, cum mundo, post mundum*); ciklikus-e vagy lineáris, van-e iránya, végső célja, értelme, beteljesedése; tágan mérődik-e, például a természet ritmikájával azonosan, avagy egyre szűkebb, tized-, század-, ezredmásodpercek egységében; milyen a szakrális és szekuláris idősíkok és keretek egymáshoz való viszonya, mindez a különféleképpen megélt idő eltérő történeti és kultúr-antropológiai meghatározóinak összefüggésében.

Vagyis az objektívnek vélt idő paramétere a személy kondíciójától és szituáltságától függően szubjektív módon változik, amelynek „történeti mértékegysége” természetesen nincs, ám amit legjobb esetben a tudásszociológia közvetítésével a mentalitástörténeti optika és a történeti-pszichológiai megközelítés képes felismerni, s érzékelhetővé tenni, ahogy az Foucault vagy Carlo Ginzburg munkásságában érhe-

⁸ „Ha Hérodotosz volt a történetírás atyja, akkor a zsidók a történelem értelmének atyái voltak.” (Yosef Hayim YERUSHALMI, *Záchor: Zsidó történelem és zsidó emlékezet*, ford. TATÁR György [Budapest: Osiris Kiadó-ORZSE, 2000], 26.)

tő tetten. És persze a művészetben, például Shakespeare *Ahogy tetszik* című vígjátékában, amint az Rosalinda és Orlando párbeszédéből kitűnik:

ROSALINDA: Az idő emberenként más-más sebességgel halad: meg is mondhatom, kivel vánszorog az idő, kivel kocog az idő, kivel vágat az idő és kivel áll egy helyben.

ORLANDO: Például kivel vánszorog?

ROSALINDA: Ej, hát nagyon is vánszorog egy fiatal lánnyal a jegyváltás meg az esküvő közt: ha csak egy hét választja is el a kettőt, az idő úgy totyog, hogy hét hosszú esztendőnek tetszik.

ORLANDO: Kivel kocog az idő?

ROSALINDA: A pappal, aki nem tud latinul, meg a gazdag emberrel, akinek nincs köszvénye; mert az elsőnek könnyű az álma, mivelhogy nem tud studiózni; a másik meg vígan él, mivelhogy semmije se fáj: az egyiket nem nyomasztja a sovány és sorvasztó tudomány, a másikat nem nyomorgatja a nehéz és undok szegénység: ővelük csak kocog az idő.

ORLANDO: Kivel vágat?

ROSALINDA: A tolvajjal az akasztófához; mert húzza bár olyan lassan a lábát, ahogy csak bírja, az akkor is úgy érzi, hogy korán érkezik.

ORLANDO: És kivel áll mindig egy helyben?

ROSALINDA: Az ügyvédekkel a vakációban: mert azok egyik ülészaktól a másikig csak alszanak és nem érzik, hogy múlik az idő.⁹

Vagyis az időt az időélményeinknek megfelelően konstituáljuk, s minthogy másként tapasztaljuk meg, éljük át vagy gondolkodunk róla, például más számunkra az idő, mint a premodern ember számára, eltér a belső időélményünk, az élményidőnk (szubjektív idő), továbbá más az idő egy pillanatából visszatekinteni ugyanarra, s más egy eltérő (korábbi vagy későbbi) pillanatban ugyanezt megtenni. De ugyanígy: nemcsak az ugyanazon múltra koncentráló emlékezetek eltérőek, s az emlékezet megképezte terek is különbözőek (hiszen sosem az időre emlékszünk, arra aligha lehet, hanem mindig terekre, tárgyakra, emberekre, ruhákra, helyekre, ízekre stb.), s hasonlóképp más a jövő időre vonatkozó képzetünk, fantáziánk, vágyunk és reményünk, amennyiben a várakozás is a tér alakzataiban rögzül. Az angol nyelvben a *going to take place* (el fogja foglalni a helyét) mindezt érzékletesen fejezi ki. S miközben a tér gyakran temporalizálódik, az idő pedig térképzetet ölt, a tér és az idő mérése még a puszta analógia szintjén sem közelíthet egymáshoz: míg a tér mindig egyben vagy teljességében adott, amelyen nem változtat az idő, addig az idő a múltában, vagyis változásában, azaz részleteiben válik mérhetővé, megragadhatóvá.

⁹ William SHAKESPEARE, „Ahogy tetszik”, in *Shakespeare összes művei, III. Vígjátékok*, ford. SZABÓ Lőrinc (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1961), 725–726.

A történeti megismerés elengedhetetlen technikai feltétele a heterogén időszemlélet, s a differenciált megközelítés, a sokféle idősíki közötti tévedhetetlen eligazodás, annál is inkább, hiszen historikus nézőpontból maguk az események sem a kimerevített, időtől megfosztott jelenükben és jelenségükben adottak. Michel de Certeau épp a lényegét fogalmazza meg: „Egy esemény nem az, amit látunk, vagy amiről tudhatunk, hanem az, amivé válik, kiváltképp számunkra.”¹⁰ Am mitután a múlt végtelenségében nyitott, az egykor volt történelmi események is önmaguk jövőjéhez képest lezáratlanok, azt is mondhatnánk, hogy bizonyos tekintetben folyamatosan befejezetlenek.

Nem a múlt sokat hangoztatott, ám valójában értelmezhetetlen és eleve kudarcra ítélt rekonstrukciós kísérletéről van tehát szó, hanem a múlt és a jelen között létrejött folyamatos párbeszédéről, s a történész által egymásra reflektáló idődimenziókról: a multitemporalitás unitemporalitásként, a diakronitás szinkronitásként történő elbeszéléséről. „A történelmet visszafordíthatatlan idődimenzió határozza meg, modellálja és struktúrálja”,¹¹ ám súlyos hiba és persze hiábavaló próbálkozás Ranke álláspontját követni, aki a múlt megismerésének feltételét abban látta, ha a történész a jelent végleg maga mögött hagyva a múlt kortársává válik. Ranke illúziója abból a végtelen, ám téves becsvágyból fakadt, miszerint a múltat úgy kell megismerni, „ahogyan valami valójában történt [wie es eigentlich gewesen]”.¹² Karl Popper ennek hatására és ezzel vitába szállva mondta ki hasonlóképpen szállóigévé elhíresült mondatát: „Összefoglalva: nincs olyan történelem a »múltról, ahogyan az valóban megtörtént«; csak történelemértelmezések létezhetnek, de egyikük sem végleges, minden nemzedéknek joga van megalkotnia a sajátját.”¹³

Míg tehát Ranke a kortárs állapotba történő metamorfizálódást várja el a történeleztől, Halbwachs épp ellenkezőleg, midőn annak ad hangot, hogy

a történész csak úgy tudja a munkáját végezni, ha önmagát kívülre helyezi azon az időn, amelyet az eseményekben részt vevő, azokkal többé-kevésbé közvetlen kapcsolatot fenntartó és azokat újraidézni képes csoportok megélnék.¹⁴

Ranke követelménye illuzórikus, Halbwachs igénye felesleges: a történésznek a sokféleség idejét kell szemléltetnie, minthogy az idő nem keret, de nem is a kanti érzéki megismerés *a priori* formája, „minden szemlélet alapja”, „az érzéki szemlélet tiszta formája [Form des Anschauens]”,¹⁵ hanem „maga is történeti minőséget nyer.

¹⁰ Michel DE CERTEAU, *La prise de parole, et autres écrits politiques* (Paris: Seuil, 1994), 51.

¹¹ Antoine PROST, *Douze leçons sur l'histoire* (Paris: Éditions du Seuil, 2010), 255.

¹² Leopold RANKE, *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514* (Leipzig: Verlag von Dunder und Humblot, 1874), VII.

¹³ Karl R. POPPER, *A nyitott társadalom és ellenségei*, ford. SZÁRI Péter (Budapest: Balassi Kiadó, 2001), 434.

¹⁴ Maurice HALBWACHS, *La mémoire collective* (Paris: Albin Michel, 1997), 166.

¹⁵ Immanuel KANT, *A tiszta ész kritikája*, ford. KIS János és MOLNÁR Anna (Budapest: Ictus Kiadó, 1995), 86–87.

A történelem ezentúl nem egyszerűen az időben pereg, hanem egyenesen általa. Az idő így magának a történelemnek az egyik erejévé dinamizálódik.¹⁶

Ugyancsak tévedés azt hinni és abban reménykedni, mintha a történész gondviselői kegyelemben részesülve képes volna valamiféle ontikus metamorfózison átesve önmagában, azaz egy teljesen más idősíkban létezve felidézni, s újra lepergetni az elmúlt időt. Pedig ezt hangsúlyozza Collingwood is, aki a múlt megismerése feltételének nevezi, hogy „a történésznek önnön tudatában újra kell alakítania a múltat [re-enact the past]”.¹⁷ Az időnek a lényegi tulajdonságából, fenomenológiájából, „egyirányú”, szakadatlan múlásából fakadóan a múltnak még metaforikus értelemben sem lehetséges semmilyen újraélése, egy flashbacktechnika biztosította visszajátszása vagy ismételt lepergetése. Amint nincs mód arra, hogy a történész rekonstruálja, újraépítse az elmúlt világot, ugyanígy képtelenség egy későbbi idősíkból, s az annak megfelelő idő- és tudatképből, továbbá szociológiai beágyazottságból és értékrendből ismételtelen leélni a valaha volt állapotát. Illúzió vagy önbecsapás azt a látszatot kelteni, mintha a történész a jövőképevel is terhelte jelenéből egy varázspálca segítségével ki tudná nyerni a múlt idejét. A história kutatója, aki a homogén időkép megidézhetőségében reménykedik, anélkül, hogy tudatában lenne ennek, reflektálatlan „önidejét” fogja belelátni és beleolvasni a vizsgált „elmúltba”.

A történész tehát „jön-megy a múlt és jövő között”,¹⁸ s a kettőt – a heterogén időfázisokra tekintettel – folytonosan ütközteti. Marrou jól látja, hogy a „történész ideje” eleve kettős, miután nincs történelem, kizárólag a történész történetiségén belül és általa. S miután az ember múltjának ismeretét, a tudást a tegnapról, a régvoltról, a hajdaniról a ma embere, tehát az egykor volt utáni ember, azaz a történész hordozza, Marrou egy matematikai képlettel írja le a történelmet: T (történelem) = M (múlt) / Jelen (a történész jelene).¹⁹

Következésképp a múlt kortársává válni nemcsak felesleges, képtelen és reménytelen próbálkozása volna a történésznek, hanem a történészi munka tudathasadással felérő pszichózisát is jelentené egyben. Valami olyasféle játszódna le, mint ami – szíves megbocsátást kérve a példa frivolitása miatt – John Ruskinnal, a kiváló művészettörténésszel, aki tanulmányozva a meztelen női testeket ábrázoló antik szobrokat, vagy Giorgione, Tiziano, Raffaello és Tintoretto póré Vénuszait, gráciáit, fürdőző Zsuzsannáit, visszaköltözött az antik és a reneszánsz világának elbűvölő aktjai társaságába, midőn az első éjszaka meglátta feleségének mezítelen, fanszörzettel borított szeméremdombját, azt taszítónak és elborzasztónak találva undorral fordult el ifjú házastársától, hogy a kapcsolatuk végül el nem hált házasság miatti válással fejeződ-

¹⁶ KOSELLECK, *Elmúlt jövő*, 369.

¹⁷ Robin G. COLLINGWOOD, *The Idea of History* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 282.

¹⁸ André BURGUIÈRE, „Egy történetfelfogás története: az Annales születése”, ford. ABLONCZY Balázs, in BENDA Gyula és SZEKERES András, szerk., *Az Annales: A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*, 539–554 (Budapest: L'Harmattan–Atelier, 2007), 550.

¹⁹ Henri-Irénée MARROU, *De la connaissance historique* (Paris: Edition du Seuil, 1975), 34.

jék be.²⁰ Persze a múlt barbár meghamisítása is bekövetkezhetett volna, ha a kortárs látványon felbuzdulva, s azt időtlen igazságként elkönyvelve Ruskin valamennyi reneszánsz aktra fanszörzetet pingált volna...

És most térjünk vissza Reni festményéhez, Atalanta és Hippomenész elhíresült versenyfutásához. Ha érvényesnek tekintjük Lessing megállapítását, akkor annak nem csupán esztétikai, hanem történelemelméleti következményeivel is szükséges számolni. Lessing így írt:

a testek nemcsak térben léteznek, hanem időben is... pillanatnyi megjelenésük és kapcsolatuk mindegyike egy megelőzőnek a hatása, egy következőnek oka... A festészet a maga egyidejű kompozícióiban a cselekménynek csak egyetlen pillanatát ragadhatja meg, ezért a legjellemzőbbet kell választania, melyből az előzőket is, a következőket is a legjobban lehet érteni.²¹

A lessingi „termékeny pillanat” (*fruchtbaren Augenblick*) „előtt”-je és „után”-ja lehetőséget ad a kép és a képen túli vizsgálatára, már amennyiben továbbra is történeti analógiaként vesszük számításba Reni alkotását. Ebben az esetben Braudel történeti idősíkjait,²² azaz a társadalmi idő pluralitásának struktúráját szem előtt tartva leírhatóvá válik a mozdulatlan mitikus háttér, a „hosszú időtartam” (*longue durée*), a kollektív gondolkodásmód *par excellence* megnyilvánulása, beszéd- és kifejezőmódja a maga hosszú időre szóló, s az egész közösség számára példázatként, igazodási pontként, követendő vagy elutasítandó normatívaként megfogalmazott paradigmatis jellegével, megannyi archetípusával. E mozdulatlanak tűnő idősíkból lép elő a lassan mozgó társadalmi vagy konjunkturális idő, csoportok és csoportosulások társadalmi ideje, esetünkben Atalanté története az őt pusztulásra ítéelő apától, majd az argonautáktól, az aranygyapjúért folyó harcon, a kalüdóni vadkanvadászaton és a két kentaur legyőzésén át az apa általi visszafogadásáig, a futóversenyig, valamint az istenség szentélyének meggyalázásáig és oroszlánna változásáig. Végül a festő megjelenítette történet, maga a futóverseny és annak csalafinta részletei, az egyes emberekre szabott rövid, eseményközpontú történet, a rövid idő (*temps court*), amely eseményesíti a históriát.

²⁰ GYENGE Zoltán, „Egy viktoriánus esztéta”, in John RUSKIN, *A XIX. század viharfelhője: Válogatott írások*, ford. CSUKA Botond és KERESZTES Balázs, vál. CSUKA Botond, DÉRI Ákos és KERESZTES Balázs, bev. GYENGE Zoltán, 7–46 (Budapest: Typotex Kiadó, 2018), 7–8.

²¹ Gotthold Ephraim LESSING, „Laokoön vagy a festészet és a költészet határaitól”, ford. VAJDA György Mihály, in Gotthold Ephraim LESSING, *Gotthold Ephraim Lessing válogatott esztétikai írásai*, ford. BENDL Júlia et al., 193–319 (Budapest: Gondolat Kiadó, 1982), 252–253.

²² Fernand BRAUDEL, „Histoire et sciences sociales: La longue durée”, in Fernand BRAUDEL, *Écrits sur l'histoire*, 41–83 (Paris: Flammarion, 1969). Magyarul: „A történelem és a társadalomtudományok: A hosszú időtartam”, [f. n.], in GYURGYÁK János és KISANTAL Tamás, szerk., *Történelemelmélet II.*, (Budapest: Osiris Kiadó, 2006), 1157–1182.

A hosszú időtartam feltárása a deskripcióra épül, a konjunkturális idő a narratív megközelítésre, a rövid eseménytörténet pedig a mikrotörténeti interpretációra, az idősíkok határait és eltérő minőségeit folytonosan kijelölve, ám a történész munkája során a fenti hármat, a deskripciót, a narratívát és a mikrotörténeti interpretációt – értelemszerűen – felváltva alkalmazva.

Az időnek ezeket a drapériáit szükséges a történésznek rendre fellibbentenie, és mögéjük pillantania. A drapériák minden egyes félrehúzása által láthatóvá vált „mögötti” újra és újra friss, szokatlan, eddig még nem érzékelt látványként fog feltárulkozni a történész előtt, nem feltétlenül azért, mert teljesen új elemeket pillant meg, hanem mert máshogy tekint azokra, mint annak előtte. Goethe pontosan fogalmazott:

Napjainkra aligha maradt kétség a tekintetben, hogy a világtörténelem időről időre átírásra szorul. E szükségszerűség azonban nem sok történés utólagos felfedezéséből fakad, hanem mert új nézetek keletkeznek, és mert az előre haladó időben a kortárs olyan kilátókra jut el, ahonnan a múlt újfajta szemlélete és megítélése lehetséges.²³

²³ Johann Wolfgang von GOETHE, „Materialien zur Geschichte der Farbenlehre”, in *Goethe's Sämtliche Werke* Bd. 29. (Stuttgart–Tübingen: Gotta'scher Verlag, 1851), 95, saját fordítás – G. Gy.